

DARBA VIDES RISKI SOCIĀLĀ DARBA SPECIĀLISTIEM

Risks of Work Environment for Social Work Specialists

Ina Vīksniņa

Kristīne Vītoļiņa

Līga Priede

Latvijas Universitātes P.Stradiņa medicīnas koledža, Latvija

Abstract. *The article discusses research about the risks of work environment of social work specialists.*

In order institution wants to provide high quality service, it is important that staff maintain their mental and physical health in the long term. Daily work is physically hard because is associated with the movement of clients, long working hours, psychological load, daily inadequate socio-economic assessment and all this affects employee's safety and health.

Social Care Department lecturers from P. Stradins Medical College of the University of Latvia have carried out the study about the risks of work environment for social work specialists in social care and social rehabilitation institutions in order to identify the more common risks of work environment.

The aim of the study was to ascertain the views of social work specialists about the risks of work environment in order to identify common risks of work environment in institutions of social care and rehabilitation. In implementation of the study were involved students from the Social Care Department as well as several social care and social rehabilitation institutions in Latvia. In realization of the study were utilized a couple of research methods - analysis of literature, guidelines, laws and regulations, and quantitative research method with the research instrument – questionnaire. The results of the study suggest that there are several risks of the work environment but as the main ones, after the analysis of staffs' opinion, are psychological and ergonomic.

Keywords: *risks of work environment, social work specialists.*

Ievads

Introduction

Balstoties uz arodslimību analīzi Latvijā, periodā no 2012.-2016. (Centrālā statistikas pārvaldes ziņojums, 2016) un Valsts darba inspekcijas datiem par darba vides riska faktoriem, var secināt, ka izvēlētā tēma ir aktuāla, jo arodslimību un

nelaimes gadījumu skaits darbā ir ar augošu tendenci (Valsts Darba inspekcijas statistikas datu pārskats, 2016).

Arodveselības riski ir vieni no galvenajiem veselības riska faktoriem Eiropas reģionā, tādēļ izvēlētā pētījuma tēma ir aktuāla un nozīmīga, kuru ir nepieciešams aktualizēt. Latvijā pētījumi par darba vides riskiem ir veikti, bet galvenokārt akcentēta veselības aprūpe.

Darba aizsardzības galvenais uzdevums ir nodarbināto drošības un veselības nodrošināšana darbā. Preventīvajos pasākumos tiek izmantoti tiesiskie, saimnieciskie, sociālie, tehniskie un organizatoriskie pamatprincipi ar mērķi izveidot drošu un veselībai nekaitīgu darba vidi, kā arī novērst nelaimes gadījumus darbā un arodslimības.

Vadoties pēc Darba vides risku novērtēšanas vadlīnijām (2003.), darba aizsardzības vispārīgie principi ietver, ka darba devējam ir pienākums organizēt darba aizsardzības sistēmu, kurā ietilpst:

- 1) darba vides iekšējā uzraudzība, tai skaitā darba vides riska novērtēšana;
- 2) darba aizsardzības organizatoriskās struktūras izveidošana;
- 3) konsultēšanās ar nodarbinātajiem, lai viņus iesaistītu darba aizsardzības uzlabošanā.

Novērtējot darba vides risku, darba devējs ņem vērā, ka risku nodarbināto drošībai un veselībai galvenokārt var radīt:

- 1) darba vietu izvietojums un iekārtojums;
- 2) darba aprīkojuma izvēle un lietošana;
- 3) fizikālo, ķīmisko, psiholoģisko, bioloģisko, fizioloģisko un citu darba vides faktoru iedarbība;
- 4) darba un ražošanas metožu izvēle un lietošana, kā arī darba gaitas un darba laika organizācija;
- 5) nepietiekama nodarbināto profesionālā sagatavotība un instruēšana, arī darba aizsardzības jomā.

Darba vides riska faktori ir sastopami visās tautsaimniecības nozarēs un var ietekmēt lielu skaitu nodarbināto.

Darba vidi nav iespējams uzturēt pilnīgi bez riska faktoru ietekmes, tāpēc to samazināšana un kontrole ir būtiska, bet preventīvo pasākumu izvēle un to veikšana ir izvērtējama, ņemot vērā darba vides riska lielumu, uzņēmuma finansiālās iespējas un attiecīgo pasākumu piemērotību attiecīgā uzņēmuma / iestādes darbības specifikai.

Pilnvērtīga kontrole un riska faktoru samazināšana līdz pieļaujamiem līmeņiem ir iespējama tikai tad, ja iesaistītās personas ir informētas par darba vides riska faktoru raksturu un spēju prognozēt to iespējamās sekas. Strādājot sociālās aprūpes un rehabilitācijas institūcijā, sociālā darba speciālisti ir pakļauti vairākiem darba vides riska faktoriem:

- ķīmiskās vielas (piemēram, sintētiskie mazgāšanas līdzekļi);

- fizikālie faktori (piemēram, troksnis, mikroklimats, apgaismojums);
- putekļi (piemēram, drēbju, ādas vai matu, organiskas izcelsmes putekļi);
- bioloģiskie faktori (piemēram, ērcu encefalīta izraisītāji, vīrusa hepatīta B un C izraisītāji, HIV/ AIDS);
- psihosociālie faktori (piemēram, laika trūkums, virsstundu darbs, darbs naktīs, sliktas attiecības ar vadību, kolēģiem, konflikti, darbs ar klientiem un klientu radniekiem, paaugstināta atbildības sajūta, stress);
- Traumatisma riska faktori (piemēram, ratiņkrēslu un pacēlāju lietošana, paklupšana, slidenas un nelīdzenas grīdas segumi, applaucēšanās, elektriskās instalācijas un ierīces, nepietiekama nodarbinātā personāla sagatavotība un atbilstība veicamajam darbam) (Darba vides risku novērtēšanas vadlīnijas, 2003).

Lai sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcija sniegtu kvalitatīvu pakalpojumu ir svarīgi, lai darbinieks saglabātu savu psihisko un fizisko veselības stāvokli ilgtermiņā. Ikdienas darbs ir fiziski smags, jo saistīts ar klientu pārvietošanu, garām darba stundām, psiholoģisko slodzi un neatbilstošu sociāli ekonomisko novērtējumu ikdienā, tas ietekmē darbinieka drošību un veselību.

Latvijas Universitātes P. Stradiņa medicīnas koledžas Sociālās aprūpes katedras lektori veica pētījumu par darba vides riskiem sociālā darba speciālistiem sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijās, lai identificētu biežāk sastopamos darba vides riskus.

Pētījuma mērķis bija noskaidrot sociālā darba speciālistu viedokli par darba vides riskiem, lai identificētu biežāk satopamos darba vides riskus sociālās aprūpes un rehabilitācijas institūcijās.

Pētījuma metodika *Research methodology*

Atbilstoši pētījumā izvirzītajam mērķim un uzdevumiem, tika izveidots pētījuma stratēģiskais plāns, kas ietvēra vairākus posmus-problēmas identifikāciju, definēšanu, pētījuma instrumenta izveidi, rezultātu novērtēšanu un popularizēšanu. Raksturojot izvirzīto problēmu, tika izmantota dokumentu kontentanalīze, kā rezultātā apkopoti zinātniskie fakti un atziņas par darba vides raksturojumu un ietekmējošajiem faktoriem. Pētījuma uzsākšanai, izmantojot statistiskās pētīšanas metodes, tika izveidota ģenerālā kopa- sociālā darba speciālisti un aprūpētāji. Respondentu viedokļa noskaidrošanai izmantotas empīriskās metodes-izlases veidošana, datu ieguve un statistiskā analīze, kuru pielietošana deva iespēju iegūt datus, kas tika analizēti un interpretēti (Kristapsone, 2008).

Izvirzītās pētījuma problēmas izpētei, balstoties uz darba vides novērtēšanas vadlīnijām un darba drošības instrukcijām, tika izveidots pētījuma instruments-strukturēta anketa, kura tika testēta pilotāžas pētījuma laikā. Anketa veidota no vairākām daļām un ietvēra jautājumus par respondentu statusu (vecums, dzimums, amats, darba stāžs) un darba vidi raksturojošajiem un ietekmējošajiem faktoriem (fizikāliem, ergonomiskiem un emocionāliem). Jautājumi sakārtoti tabulu veidā ar vairākiem iespējamām atbilžu variantiem, kā arī skalu veidā, kur respondentiem bija iespējams novērtēt faktoru ietekmi. Tāpat tika izmantoti arī daļēji atvērtie jautājumi, kas deva iespēju respondentiem sniegt savus komentārus vai papildinājumus.

Iegūtie dati analizēti ar secinošo statistiskas neparametrisko metodi, izmantojot Microsoft Excel un SPSS 21 datorprogrammu. Iegūtie dati variēti katras vienības ietvaros, salīdzināti starp vienībām un atspoguļoti tabulās un grafiskajos attēlos histogrammu veidā, kas parāda rezultātus. Balstoties uz iegūto datu analīzi, pētījuma beigās izvirzīti secinājumi un priekšlikumi.

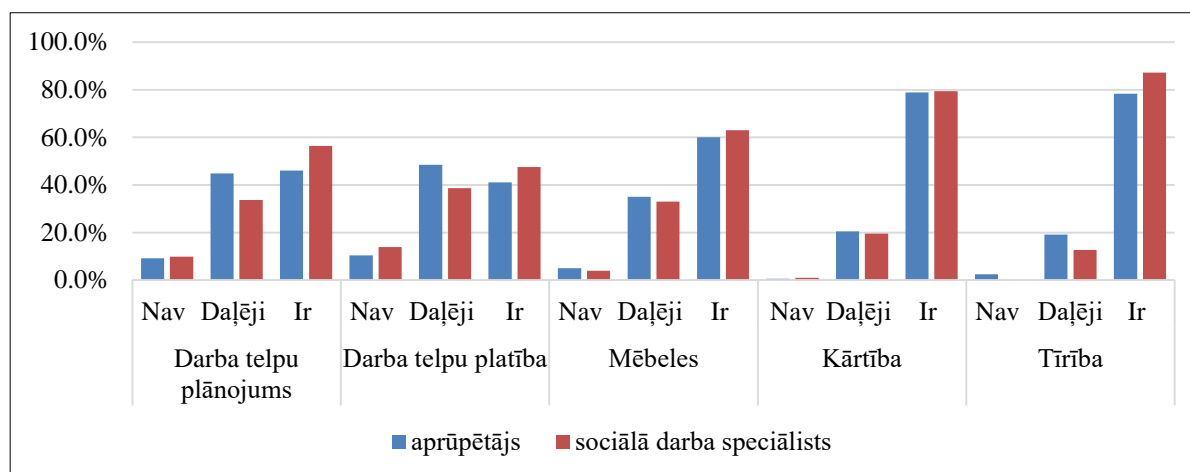
Pētījuma laikā tika ievēroti universālie pētniecības principi-dalībnieku aizsardzības un konfidencialitātes, godīguma, dalībnieku informētības, nozīmīguma, vispārināšanas, vienkāršības, uzticamības un atsauču norāžu principi.

Pētījums tika veikts 14 Sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijās, kuras tika izvēlētas pēc nejaušības principa. Kopējais respondentu skaits-287.

Rezultātu analīze *Analysis of results*

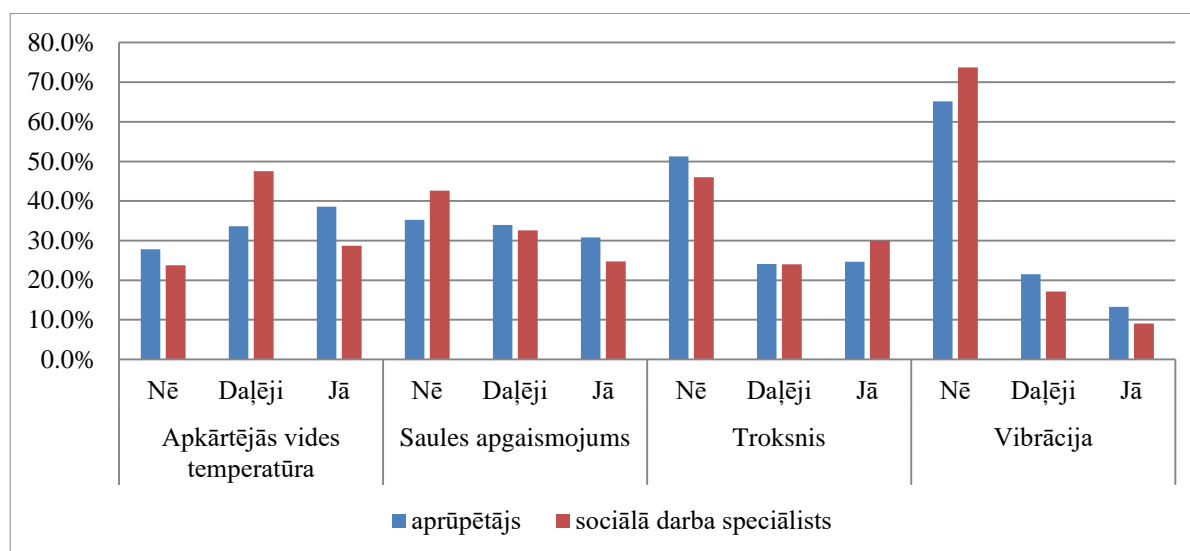
Lai noskaidrotu darba vides riska faktoros sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijās, tika novērtēti fizikālās, ergonomiskās un emocionālās vides ietekmējošie faktori.

Novērtējot fizisko vidi, tika analizēts respondentu viedoklis par darba telpu platību, plānojumu, mēbeļu piemērotību, telpu tīrību un kārtību. Respondentu novērtējums bija pozitīvs, jo lielākā daļa aprūpētāju un sociālā darba speciālistu šos kritērijus ir novērtējuši kā atbilstošus vai daļēji atbilstošus un tikai neliels skaits respondentu atzīmēja, ka tie ir neatbilstoši (skat. 1. att.). Pie fiziskās darba vides kritērijiem pieder arī darba vietas apkārtne, tās tīrība, kārtība, plānojums, platība. Arī šos kritērijus gandrīz visi respondenti atzīmēja kā piemērotus un tikai neliela daļa kā daļēji piemērotus ikdienā veicamajiem pienākumiem (skat. 2. att.).

1. att. Darba telpu piemērotība ikdienas pienākumiem

Fig. 1. The suitability of the surroundings of working places to everyday responsibilities

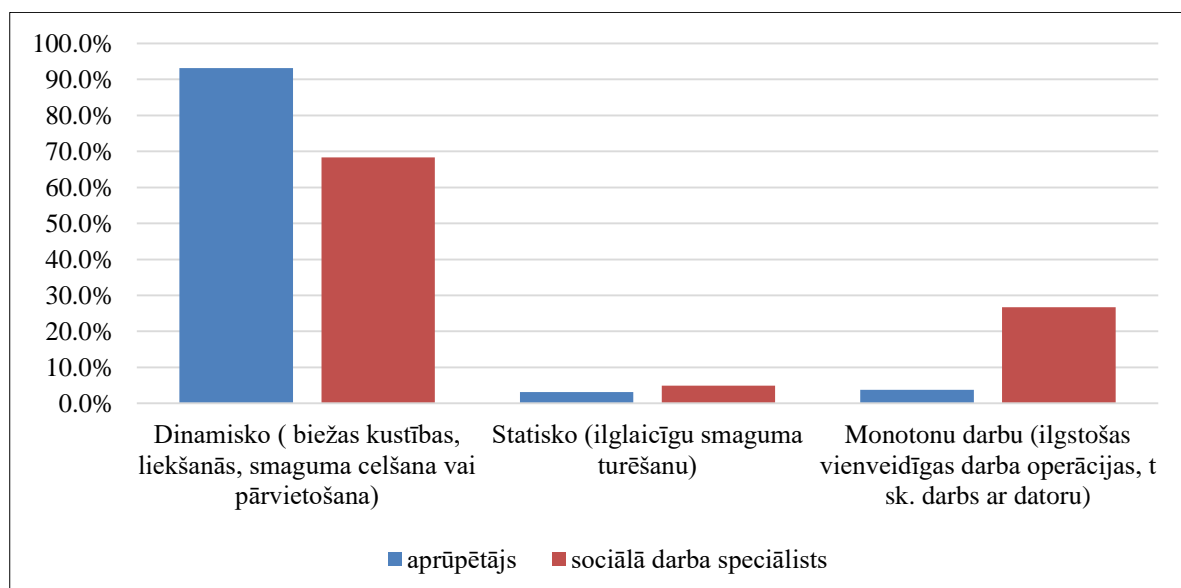

2. att. Fizikālo faktoru ietekme uz darbu ārpus telpām

Fig. 2. Physical factors influence on the outside

Lai ikdienā savā darba vietā būtu iespējams justies labi un komfortabli, svarīgs ir arī darba telpu mikroklimats. Aprūpētāji atzīmēja, ka darba pienākumu izpildi būtiski ietekmē vides temperatūra, nepietiekama ventilācija un caurvējš, turpretī sociālā darba speciālistu darbu būtiski ietekmē troksnis, saules gaisma, nepietiekama ventilācija un caurvējš. Abas respondentu grupas atzīmēja, ka ikdienā ir jūtama arī ķīmisko vielu klātbūtne - dezinfekcijas un mazgājamo līdzekļu, kā arī problēmas bieži rada slīdošas un mitras grīdas. Kā darba vidi ietekmējošs faktors noteikti jāatzīmē darbs, kas saistīts ar neērtām kustībām, ierobežotu telpu, bīstamām virsmām- asas malas un izvirzījumi. Daļēja vai minimāla ietekme uz ikdienas darbu ir vibrācijai, starojumam, darba vietas

stabilitātei, elektromagnētiskajam laukam, karstu un aukstu vielu klātbūtnei, saspiestam gaisam un tvaikam. Ikdienas darbā svarīgi arī pievērst uzmanību grīdas segumam. To pētījumā atzīmēja lielākā daļa aprūpētāju, jo to darbs saistīts ar biežu pārvietošanos, ko savukārt ietekmē slidenas un slapjas grīdas, kas var veicināt pakrišanas un pakļupšanas risku.

3. att. Ergonomiskās darba slodzes novērtējums

Fig. 3. Ergonomic conditions of the work

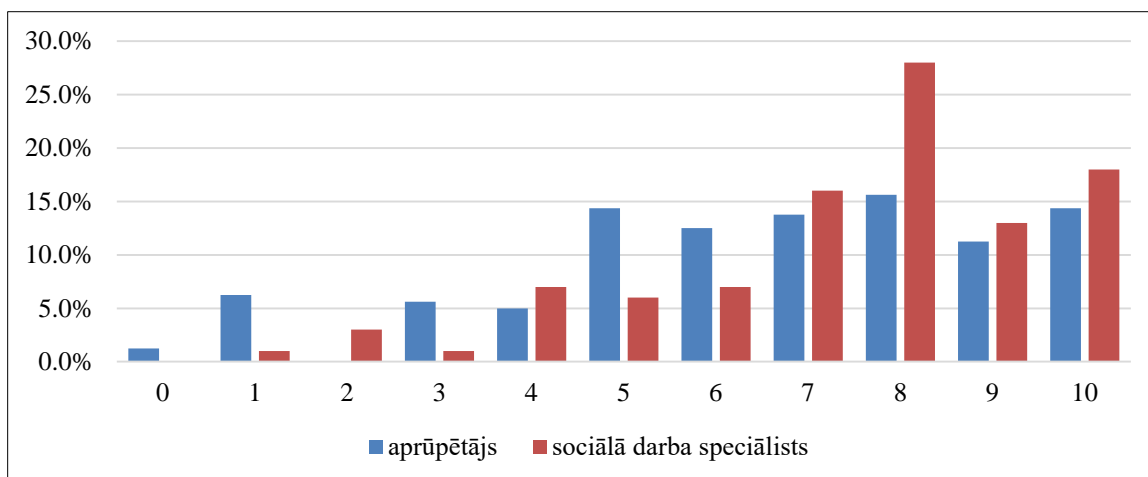
Ikdienas darbā sociālajās institūcijās, it īpaši tajās, kuru specifika ir saistīta ar ilgstošu sociālo aprūpi, darbiniekiem nākas saskarties arī ar ergonomiskajiem faktoriem, kas ietekmē viņu ikdienu. Tādēļ svarīgi izvērtēt slodzes apjomu. Pētījuma laikā tika noskaidrots kāda galvenā slodze prevalē ikdienas darbā, veicot klientu aprūpi un pārvietošanu (skat. 3. att.).

Lielākā daļa aprūpētāju (93,1 %) un sociālā darba speciālistu (68,3 %) atzīmē, ka viņu galvenā darba slodze ir dinamiskā slodze un saistīta ar biežām kustībām, liekšanos, smagumu celšanu vai pārvietošanu. Neliela daļa aprūpētāju (3,8 %) un sociālā darba speciālistu (26,7 %) kā galveno darba slodzi atzīmē monotonu darbu- ilgstošas, vienvēidīgas darba operācijas t.sk. darbu ar datoru. Statisko slodzi, kas ietver ilglaicīgu smaguma turēšanu, par galveno atzīmē 3,1 % aprūpētāju un 5 % sociālā darba speciālistu. Visvairāk nodarbinātās ķermeņa daļas ir rokas, kājas un mugura, kā arī muguras lejasdaļa. Lielākā daļa aprūpētāju, kuru darbs ir tieši saistīts ar klientu aprūpi, kas ietver smagumu pārvietošanu, smagumus pārvieto apmēram 11-40 reizes maiņas laikā, savukārt sociālā darba speciālistu darba specifika ir mazāk saistīta ar smagumu pārvietošanu. Sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūcijās ikdienas darba veikšanai ir pieejami

palīgīdzekļi un kā biežākie tiek atzīmēti pacēlāji un jostiņas, bet izmantoti tiek arī slidināmie dēļi un paladziņi.

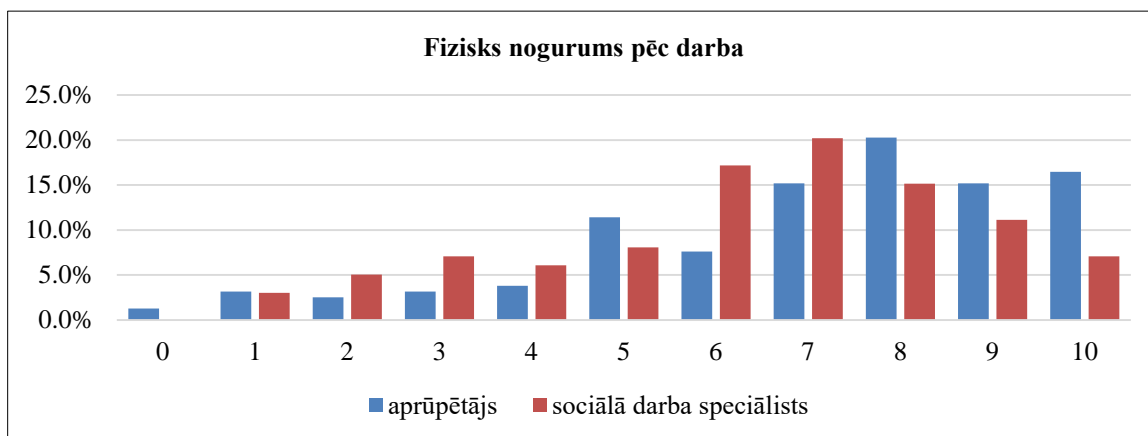
Sociālā darba speciālistiem un aprūpētājiem ikdienas darbā ir jāuzņemas liela atbildība saistībā ar darba pienākumiem, tādēļ darba kvalitāti ietekmē arī vairāki emocionālie faktori. Ikdienā strādājot ar klientiem, lai nodrošinātu sniegto pakalpojumu kvalitāti, būtisks aspekts ir saskarsmes procesa veidošana. Šajā procesā tiek iesaistīti klienti, klientu tuvinieki un personāls. Bieži vien tas ir ļoti sarežģīts, jo darbu, kas saistīts ar klientu aprūpi un ciešanām, var ietekmēt negatīvas emocijas. Novērtējot saskarsmes procesu ir svarīgi ņemt vērā arī to, kā veidojas saskarsme starp darbiniekiem un klientiem. Atbildot uz jautājumu vai saskarsmes procesa nepilnības var radīt emocionālās vides riskus, kas savukārt var ietekmēt darbinieku veselību. Lielākā daļa aprūpētāju (60,1 %) un sociālā darba speciālistu (70,6 %) pārliecinoši apstiprina, ka negatīva saskarsme starp klientiem un darbiniekiem ietekmē emocionālo vidi institūcijā, kas savukārt var ietekmēt arī darbinieku veselību. Lai darbinieki būtu apmierināti ar savu darba vietu, svarīgs ir institūcijas psiholoģiskais mikroklimate. Nenoliedzami svarīga ir arī klientu tuvinieku attieksme pret darbiniekiem. Uz šo jautājumu apstiprinoši atbild arī lielākā daļa aprūpētāju (75 %) un sociālā darba speciālistu (82,4 %). Ikdienas darbā nereti nākas izjust arī agresiju no klientu puses. Analizējot pētījumā iegūtos datus, to pārliecinoši apstiprināja lielākā daļa aprūpētāju (64 %) un sociālā darba speciālistu (69,6 %). Tomēr neskatoties uz darba smagumu un īpatnībām, lielākā daļa respondentu savos darba kolektīvos saskarsmē ar kolēģiem jūtas komfortabli un savstarpējais kontakts ir labs, kā arī darbinieki viens otru psiholoģiski atbalsta.

Lai novērtētu darba vidi un tās ietekmi uz darbinieku emocionālo sfēru, svarīgs ir darbinieku noskaņojums pēc darba beigām. Tādēļ pētījuma ietvaros, tika novērtēts arī morālais, fiziskais un emocionālais nogurums, kur respondentiem tika piedāvāts pašiem uz skalas 10 baļļu sistēmā atzīmēt savu noguruma līmeni (skat. 4., 5., 6. att.). Lielākā daļa sociālā darba speciālistu atzīst, ka darba dienas beigās izjūt lielu vai ļoti lielu morālo nogurumu, kas ir saistīts ar darba specifiku, kas ietver gan darbu ar klientiem un viņu tuviniekiem, gan darbu ar personālu, kā arī tiem ir liela atbildība, organizējot klientu sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas procesu. Tāpat liels ir gan aprūpētāju, gan sociālā darba speciālistu skaits, kas darba beigās izjūt lielu fizisko nogurumu.

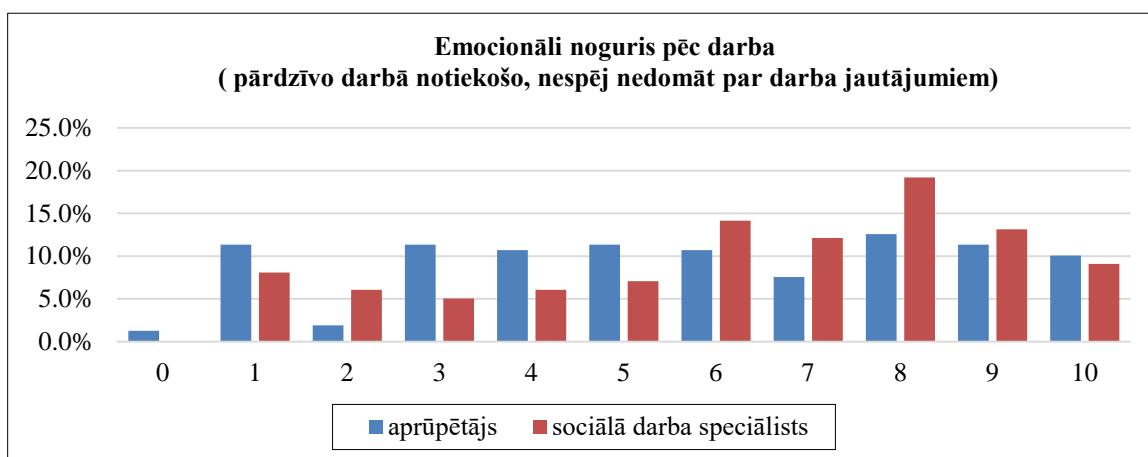
4. att. Morālā noguruma novērtējuma pakāpe

Fig. 4. Morally tired

5. att. Fiziskā noguruma novērtējuma pakāpe

Fig. 5. Physically tired

6. att. Emocionālā noguruma novērtējums

Fig. 6. Emotional tiredness

Sociālā darba speciālisti ikdienā vairāk izjūt emocionālo spriedzi, jo darba pienākumi ir saistīti ar klientu sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas plānošanu, realizēšanu un rezultātu novērtēšanu, kam nepieciešama liela atbildība, kas savukārt rada emocionālo spriedzi, bet aprūpētāju darbs ir vairāk fizisks un tādēļ tie emocionālo spriedzi izjūt mazāk. Tomēr neskatoties uz darba dienā piedzīvoto, lielākā daļa sociālajā aprūpē un sociālajā rehabilitācijā strādājošo jūtas optimistiski noskaņoti un pozitīvi.

Secinājumi

Analizējot anketēšanā iegūtos rezultātus, var secināt, ka:

1. Lielākā daļa sociālās aprūpes un sociālās rehabilitācijas institūciju strādājošie ar saviem darba apstākļiem un darba vidi jūtas samērā apmierināti.
2. Lielākā daļa sociālā darba speciālistu darba telpu platību, plānojumu, mēbeļu piemērotību, telpu tīrību un kārtību un apgaismojumu, novērtē kā atbilstošu, tomēr ir joprojām institūcijas, kurās šie faktori ir daļēji atbilstoši.
3. Ikdienu vairāk ietekmē darbs, kas saistīts ar neērtām kustībām un ierobežotu telpu, kā arī grīdas seguma kvalitāte- slapjš, slidens un bojāts un kāpņu kvalitāte.
4. Ikdienas darbā par galveno slodzi sociālā darba speciālisti atzīmē dinamisko slodzi, kas saistīta ar biežām kustībām, liekšanos, smaguma celšanu vai pārvietošanu un visvairāk nodarbinātās ķermeņa daļas ir rokas, kājas un mugura, kā arī muguras lejasdaļa.
5. Ikdienas darba veikšanai biežāk pieejamie palīglīdzekļi ir pacelāji un jostīņas, bet izmantoti tiek arī slidināmie dēļi un paladziņi.
6. Saskarsme starp kolēģiem ir pozitīva, bet starp klientiem un darbiniekiem ir vērojamas saskarsmes problēmas, kuras būtiski ietekmē institūcijas psihoemocionālo vidi, kas savukārt var ietekmēt arī darbinieku veselību.
7. Lielākā daļa sociālajā aprūpē un sociālajā rehabilitācijā strādājošie jūtas optimistiski noskaņoti, lai gan atzīst, ka darba dienas beigās izjūt lielu morālo un fizisko nogurumu, un emocionālo spriedzi darba dienas beigās.
8. Lielākajā daļā sociālo institūciju vadība rūpējas par darbinieku pašsajūtu un veic uzlabojumus darbinieku darba vides uzlabošanā un risku samazināšanā.

Summary

Majority of staff in social care and social rehabilitation institutions are relatively satisfied with their work conditions and work environment. Most social work specialists assess as appropriate work space, layout, furniture, room cleanliness and order, and lighting. However, there are institutions in which these factors are partially satisfied. Daily work mostly affects the work related to the inconvenient and limited space, as well as floor quality – wet, slippery and damaged floors, and quality of stairs. In daily work as the main load was mentioned the dynamic load associated with frequent movement, bending, lifting and shifting heavy weights, and most employed parts of the body are arms, legs and back, as well as lower back. More available assistive products for everyday work are hoists and belts, but are used also sliding boards and slide sheets. Contact between colleagues is positive, but between clients and staff there are communication problems which significantly affect institution's psycho emotional environment, which in turn, create risks which may affect the health status of employees. Majority of social care and social rehabilitation workers feel optimistic although it is acknowledged that, at the end of the working day, there is a great deal of moral and physical fatigue, and emotional tension. Most social institutions' managements care about the employees' feelings and carry out improvements in the work environment, and try to reduce risks.

Literatūra References

- Darba vides risku novērtēšanas vadlīnijas* (2003). http://osha.lv/lv/publications/docs/darba_vides_riska_novert_vadl.pdf
- Kaļķis, H., Kaļķis, V., & Roja, Ž. (2015). *Arodveselība un riski darbā*. Rīga: Medicīnas apgāds.
- Kristapsone, S. (2008). *Zinātniskā pētniecība studiju procesā*. Rīga: Turība.
- Labklājības ministrija informatīvais materiāls (2010). *Ergonomika darbā*. Rīga.